

MLINICE ZA MASLINE U KONAVLIMA

Mlin se sastoji od jednog ili dva mlinska kamen, kamenog korita – *korune* u čijem jesredištu *žabica*, željezna pločica na kojoj se vertikalno vrti četvrtasta hrastova greda – *svijeća* koja je gornjim često našiljenim dijelom utaknuta u *kostanjol* ili *kostanj*, dio hrastovog ili murvinog drveta pričvršćenog na kućnu gredu. Donjim dijelom svijeće i mlinskim kamenjem prolazila je *lanca*, dugo borovo drvo, za koju je pričvršćen i željezni nosač koji prolazi gornjim dijelom svijeće i dodatno učvršćuje mlinsko kamenje. Na kraju lance nalazi se željezni *pirun*, ručka na koju se vezuje konj ili vol. Na primjeru mlinice iz Kneževa dvora u Pridvorju, oko središnjeg kamenog korita – korune s mlinskim kamenjem, nalazimo još jedno kružno korito, za koje se može pretpostaviti da je služilo za otok ulja iz korune.

Mlin na vodu i mlin na ručni ili životinjski pogon imao je korunu s jednim ili dva mlinska kamena učvršćena na svijeću. Umjesto lance kojom se pokreće, u gornjem dijelu svijeće nalazi se veliko horizontalno hrastovo kolo nazubljeno s 95 zubaca, *trnuti*, izrađenih od zanovjeti, koji se dotiču valjkastog željeznog kaveza postavljenog na vrhu vertikalne željezne poluge, *intjernice* ili *internice*, učvršćene vrhom u gredu, a donjim dijelom kroz rupu u kamenu trupinom s lopaticama, *kolo s perajama*, ispod podnice. Dugačkom željeznom vertikalnom motkom, *senjom*, i trima željeznim obručima, trupina s lopaticama učvršćena je na intjernicu, a pokretanjem trupine s lopaticama (12–15) vodom u jaži pokretala se internica ili intjernica, koja bi zatim okretala kolo na svijeći i mlinsko kamenje. Polovicom 19. st. na rijeci Ljutuj u Konavlima bila su izgrađena tri mlina za mljevenje maslina.

Tijesak ili preša mogla je stajati na drvenim nosačima slobodno u prostoru pa se tada radilo o tzv. *mlinici* na vjetar, a ako je prigrađen ili ugrađen u kućni zid, tada je riječ o *mlinici u kamenu*. Preše su se međusobno razlikovale u manjim detaljima i njihovim nazivima, ali im je funkcija bila ista. Temeljni dijelovi bili su izgrađeni od drveta, željeza ili mjedi, a sastojali su se od *loze* ili *vide*, velikog vijka za navijanje, *motara*, debelog željeza ili mjedi s urezanim navojima na vrhu mandravite kroz koji se loza navija, *kobilice* ili *kobile*, grede koja je na donjem dijelu pritiskala drvene podmetače, *take* i okruglu *pogaču*, ili u drugom tipu mlina na *gornju pogaču*, te naposljetku na reče složene reče na *tijesu*, na *donjoj pogači* ili *tijesku*. Preša se zatezala pomoću drvene poluge *malavjele*, utaknute u *stupu*, šuplji držak, ispod koje je manji klin, *gnjat*. Malavjelu je okretalo najčešće tri radnika, naizmjenično desno – lijevo, čime se loza spuštala i kobilicom pritiskala gornju pogaču i reče, dok se ulje cijedilo u *pilo* ili *puč*, a voda otjecala kroz poseban ukošeni otvor, *buklo* ili *imbrik*.

MLINICE ZA MASLINE U DUBROVAČKOM PRIMORJU

U Dubrovačkom primorju mlinice su bile izgrađene u zasebnim objektima, izmaknutim od same kuće, u produžetku kuće ili potpodom. Sastojale su se od mlina, *hambarice*, *mandrevita/mandrevite*, *munivjela* i *fornila (fornio)*. U mlinici su posao obavljali mlinari, njih trojica ili šestorica, podređeni protu. U izrazito rodnim godinama mljevenje se obavljalo i noću pa bi se tada pripremala i večera za mlinare. Mlin se sastojao od okrugle kamenice *korune*, *poda* i *bašica*, kosih kamenih ploča, stranica, drvene grede – stožera s najčešće jednim kamenim mlinom. Mlin je nekada pokretan ljudskom snagom, a u 20. stoljeću mlinski kamen okretala je mazga ili konj s *komoćem* koji je bio vezan za polugu mlina, *vreteno*. Masline su se u mlin sipale velikom okruglom košarom, a kasnije i metalnim kantama, *brokama*, koje su predstavljale tzv. *četvrt*. U jedan mlin iskretalo se dvanaest četvrti. Ulje koje se skupilo u mlinu zvali su *veržine*. Iz mlina se maslinova pasta prenosila u drvenoj posudi, *čturi* ili *buturi* do prostora gdje se punila u reče. *Hambarica* je bila poseban prostor prigrađen uz mlinicu s krovom na vodu u kojem su se u betonskim, zidanim i klakom bojanim pregradama, *hambarima*, odlagale masline za mljevenje. Ako se radilo o mlinici u kojoj je mljelo više ljudi, tj. obitelji, svatko je imao svoj hambar. U mlinicama koje su služile samo za potrebe jedne obitelji, nije morala postojati hambarica, već samo hambar u sklopu postojećeg objekta. Masline su se uglavnom kupile (*kupljenice*) u košice i punile u prtene vreće i one od kostrijeti te mazgama dopremale u hambare gdje su se *sažumavale*, dodatno dozrijevale, prije nego su se mljele. Nakon mljevenja u mlinu, slagale su se u reče i tiještile. Umjesto tijeska *mandrevite* sa željeznim vijkom – *vitom*, nekada se koristio drveni tijesak zvan *loza*. Između dviju loza bile je greda, *kobila*, a na loze se postavljao tak s tri kraka, *škrabe*, koji su okretala tri čovjeka. Ispod kobile postavljali su se drveni *tak* i *pogača* te kostrijetne vreće napunjene maslinovom pastom. Mandrevita je stajala u prostoru na dvije ili četiri željezne šipke – *stante*. Na vrhu mandrevite bio je *motar*, debela željezna greda kroz koju je prolazila *vita*, koja se nastavljala na gornji dio *makinje*. Makinju, odnosno mandrevitu, dvojica su spuštala ručno kako bi pravilno nasjela na reče da se ne bi iskrivila. U središte makinje umetala se *rašpa*, drvena poluga od tri metra kojom se ručno zatezala mandrevita u jednu stranu. Rašpa se pri svakom zatezanju ponovno vraćala na početak. Nakon rašpe daljnje zatezanje postizalo se pomoću druge drvene poluge, tzv. *puške*, koja je uz pomoć konopa – *kaopjana*, *sajle*, bila omotana na *munivijo* ili *vreteno* na *strop vretena*. Osim naziva puška za drvenu polugu koja se umetala u središte makinje susreće se i naziv *timun* pa se *glava timuna* za pomoć zakučastog klina uglavljivala u makinju. Na pojedinim mandrevitama u središtu makinje bio je željezni uložak, *rukav* u koji se umetala poluga za zatezanje, timun. Pomoću ugrađenog mehanizma puška ili timun samostalno se nakon zatezanja vraćao na početno mjesto, dok ga je u drugim slučajevima

MLINICE ZA MASLINE U ŽUPI DUBROVAČKOJ

Mlinovi za masline u Župi dubrovačkoj bile su u zasebnim većim prostorijama – *mlinicama*, no mnogo češće bile su u pomoćnim gospodarskim prostorijama, *spremama* ili šupama. U spremi se nalazio i *fornio*, peč za grijanje vode u kotlu, koja se upotrebljavala pri tiještenju maslina na madravitu. Na crtežu mlinice zadružne obitelji Miloslavić u Buićima prikazana je koruna izrađena od tesanaca kosih stranica, s drvenom vertikalnom četvrtastom gredom – stožerom, *kobilom* ili *dubom* koja se prema vrhu blago sužavala i završavala u gredi, odnosno bordunalu. Kobila ili dub uglavljivala se u strop i pod preko *žabice* i *moltara*, željeznog dijela. Donji dijelom vertikalne grede i središtem kamenog mlina prolazila je drvena poluga – *lanca*, uža u središtu, a znatno šira prema kraju za okretanje. Kroz lancu je uz glavnu vertikalnu gredu bila provučena željezna šipka učvršćena u gornjem dijelu, dok je u donjem dijelu prolazila uz željeznu pločicu koja je osiguravala lancu i mlinski kamen. Na drugoj strani, onoj od mlinskog kamena, na lanci je bila postavljena zatega od drvenih gredica koja je osiguravala stabilnost mlinskog kamena. Na kraju debelog lanca bio je veliki šiljak za vezivanje konja – *pirun*.

Masline su se mljele i na vodeni pogon, o čemu svjedoči mlinca Iva Dupera na rijeci Vrelo u Mlinima. Mlinica je bila smještena u šupi na prolazu između pomoćne gospodarske i stambene zgrade. Koruna s mlinskim kamenom – *kamenom koritcem*, zidana je od tesanaca, a preko drvene vertikalne grede – stožera bila je povezana s velikim drvenim horizontalnim stropnim *kolom* s *pirunima*, zupcima, koji se dodiruju s *roketom*, čeličnim valjkom s dvanaest šipaka usadenih na zasebnu željeznu osovinu spojenu na kolo s perajama u jaži ispod mlinice. Kobila, kolo s pirunima, kao i roket, usadeni su u potpurnu gredu mlinice. Kobila je u dno korune bila usadena čeličnim *voštancem* kako bi se mogla okretati. Donjim dijelom kobile i središtem mlinskog kamena prolazi horizontalna čelična motka koja je poprečnim čeličnim motkama sa strana i povezana drugom horizontalnom čeličnom motkom koja prolazi gornjim dijelom kobile.

Starinski tijesak za masline, kao i za vino, bio je izgrađen od drveta. Sastojao se od dvije *stope*, klade, u koje su bila usadna dva drvena stuba s urezanim navojima – *loze*, svaka s maticom – *ovnom* s tri ručice – *jaške* te dvije poprečne grede – *traverse* na kojima se nalazio *pod* od tesanih dasaka s kružnim udubljenjem i žlijebom – *noskom*. Na obod udubljenja postavljao se valjak od vertikalnih dužica – *koš* i omatao čvrstim debelim konopom – *libanom*, pa bi se u koš sipala pasta od masline i pritiskala drvenom okruglom pločom – *pogačom* i dvjema gredicama – *tacima*. Poprijeko se postavljala gredica s dva rašljasta kraja – *kobila*, koja se zatezanjem *ovnova* slobodno spuštala uz obje loze i pritiskala pogaču s *tacima*. U mlinici obitelji Iva Dupera nalazio se tijesak, preša sa željeznim *lozama*, *vitama*, *madrevita* koja se zatezala polugom, *monavjelom*. Svi drugi dijelovi bili su identični ostalim prešama.

trebalo prenositi na početak. Munivijo ili vreteno bila je zasebna vertikalna greda uglavljena u stropnu gredu i pod, a okretao se uz pomoć malih klinova – *rašpica* te preko *kaopjana*, konopa, zatezao pušku mandrevite. Donji dio makinje u mandreviti pritiskao je pomičnu horizontalnu gredu, kobilu ili kobilića, koja je na krajevima bila račvasta. Ispod kobile nalazila su se dva ili tri drvena umetka, *taka*, a ispod njih okrugli drveni podložak, *pogača*, ispod koje je, počevši od dna, *tijeska*, bilo složeno dvanaest reča. Prvo zatezanje mandrevite nazivalo se *prva forca*, a drugo, kojem bi prethodilo *prelamanje* reča i zalijevanje vrelom vodom iz drvene posude s jednom drškom, *čtute*, tzv. *preparak*, *druga forca*. Za zalijevanje ili parenje maslina voda se donosila iz lokvi, pučeva i gustijerni te grijala na kotlu ugrađenom u zidnu plohu najčešće u uglu prostorije, *fornjelu/ forniu* koji je imao dimnjak ili napu. U novijim mlinicama voda je cijevima bila dovedena na slavinu iznad samog kotla. Ulje koje se cijedilo niz *nosak tijeska* prolazilo je kroz cjediljku, *rečku*, spletenu od biljke brule ili metalnu cjediljku, *plehnatu rešetku*, te odlazilo u kameno ili betonsko pilo ili u drvenu posudu *postavicu*, odnosno *žetak* ukopan u pod ispod samog mandrevita. Dok se ulje zadržavalo na vrhu posude, voda, murga, preko rupe na *šijun* ili u drvenim postavicama, preko *gurle*, cijevi čiji je jedan kraj bio u dnu posude, a drugi u rupi u gornjoj polovici postavice, odlazila je u kamenim pilima kanalom u duboki i široki jarak, *hendek*, izvan mlinice, u jaz ili *kotoradu*. Postojala su i dva hendeka, u kojima se prelijevanjem zadržavao ostatak ulja koje se kupilo, *kolalo* te koristilo za podmazivanje sprava ili izradu sapuna, a nečista voda, *murga*, otjecala. Osim hendeka, među nekim je mlinicama postojao i puč u koji je kanalom otjecala i taložila se murga. Ulje prikupljeno u pilu, postavici ispod mandrevita, kupilo se drvenom lopaticom, *šešulom*, u posudu od 10.5 odnosno 10 l, *síč*, ili star te ulijevalo u mjevove ako se radilo o pretakanju, ili u pila, kamenice ili džare ako je ulje ostajalo u domu. Odmah poslije tiještenja maslina prvog mlina za mljevenje tuđih maslina vlasnik mlinice uzimao je ujam, ušur ili mlinarinu koristeći posebnu posudu *dećim* ili *kiriju*, od jedne do dvije litre.